

Monumenta Croatica Vaticana. Camera apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299.-1560.), svezak 1, priredili J. Barbarić, J. Kolanović, A. Lukinović, J. Marković, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb - Rim 1996., 705 str.

UDK 930.22
282(091)(093)

Zamisao da se započne sa sustavnim istraživanjem Tajnog Vatikanskog arhiva proizašla je od djelatnika Odsjeka za povijesne znanosti (nekada Zavod za povijesne znanosti) Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Hrvatskog državnog arhiva. Gotovo cijelo desetljeće trajao je rad na istraživanjima (definiranje, prikupljanje, selekcija, prijepisi, izrada kritičkog izdanja), od začetne ideje 1987. godine do objelodanjivanja zbirke 1996. godine. Izdavači knjige su, pored dvije gore spomenute ustanove, Kršćanska sadašnjost i Papinski hrvatski zavod Sv. Jeronima u Rimu.

Višestruki razlozi koji su ponukali autore na sustavno prikupljanje i prezentiranje građe iz Tajnog Vatikanskog arhiva naznačeni su u Predgovoru (5-7) ovoj zbirki izvora. Ponajprije, autori su bili potaknuti spoznajom da povijesna povezanost hrvatskog naroda sa Svetom Stolicom traje u neprekinutom slijedu već tisuću godina. Posljedično, ove veze rezultirale su ogromnom, pored ostalih veza, pismenom prepiskom, ali se do sada "nije pristupilo sustavnom objavljivanju toga nadasve vrijednog arhivskog materijala" (5). Ova prepiska sastojala se od pisama papa, molbi i izvješća hrvatskih biskupa i opata, a sačuvana su svjedočanstva o vizitacijama hrvatskih biskupija ili samostana, o imenovanjima hrvatskih nadbiskupa i biskupa, isprave o uplatama pristojbi, te niz drugih dokumenata. Isprave koje se čuvaju u fondovima Tajnog Vatikanskog arhiva, napominju autori, ukazuju na trajnu uključenost hrvatskih prostora i hrvatskog naroda u kršćansku europsku uljudbu.

Uvodnu studiju (9-53) u ovu zbirku izvora napisao je Josip Barbarić. Autor na početku razmatra postanak, razvoj, funkciju i rad najstarijeg ureda Papinske kurije - Apostolske komore "koja je vodila brigu o novčanom poslovanju Crkvene države" (9) pa se od kraja XII. stoljeća svi podaci o novčanom poslovanju unose u zasebne registre. Autor naglašava da je temeljna funkcija Apostolske komore bila briga za državne prihode i vođenje financija Rimске crkve. Slijedi kratak prikaz administrativne strukture i razvitka Komore tijekom srednjeg vijeka. Složeno financijsko poslovanje bilježeno je u posebnim knjigama Prihoda i Rashoda (*Intuitus et Exitus*), potom su nastale knjige za desetine, prihode ispražnjenih nadarbina, prokuracije itd.

Slijedi prikaz prihoda Apostolske komore kroz srednji vijek. Tako, na primjer, autor navodi da, ako je neka nadbiskupija, biskupija ili opatija imala godišnji prihod veći od 100 zlatnih forinti, nadbiskupi, biskupi i opati su morali plaćati opću pristojbu za imenovanje u visini trećine godišnjeg prihoda. Potom autor objašnjava prihod od *anata* koji je uveden u vrijeme pontifikata Klementa V. 1306. godine, prihode od *desetine*, te drugovoljno podavanje i prinos iz ljubavi zvan *subsidiium caritativum*.

Na koncu ovog dijela uvodne studije autor napominje da se često postavlja pitanje da li financijske knjige sačuvane u Tajnom Vatikanskom arhivu omogućavaju cjelovit i točan uvid u novčano poslovanje Papinske kurije. Budući da financijske knjige sadrže samo one podatke koji su se morali opravdati, te da su postojali i tajni fondovi - privatne papinske kase - koje su povremeno bile i uništavane, ove knjige daju djelomičan uvid u financijsko poslovanje Papinske kurije.

U drugom dijelu uvodne studije autor razmatra pitanje općih pristojbi za imenovanje crkvenih prelata (*servitium communia*). Najprije objašnjava sadržaj *Knjige pristojbi* ili *Liber taxarum*, napominjući da je ona "vrela iz kojeg se mogu crpsti gospodarski pokazatelji pojedinih biskupija odnosno opatija u srednjem vijeku" (15). Drugi važan dio općih pristojbi zabilježen je u *Knjigama obveza* ili *Libri obligationum*. To su bile prihode koje su biskupije i opatije plaćale Apostolskoj komori u određenim vremenskim razmacima od 1295. godine kada je

sačuvana prva knjiga). *Zajedničke pristojbe* plaćali su svi biskupi i opati pri imenovanju u visini od jedne trećine ukupnih prihoda biskupije ili opatije, a oni su se također obvezali i na plaćanje *male pristojbe* (*minuta servitia*). Autor opširno razmatra ove vrste prihoda Apostolske komore, iznoseći pritom mišljenja drugih suvremenih autora o istoj problematici.

Potom se iznose izvorni podaci koji pojašnjavaju propise o uplati pristojbi, navodi se visina pristojbi, rok u kojemu se uplate moraju izvršiti, govori se o ulozu koju je imao papinski komornik u inspekciji točnosti uplata, te o kaznama koje su slijedile za biskupe i opate ako ne bi uredno izvršili uplatu određene svote.

Nastavljajući uvodna razmatranja autor donosi opsežan "Popis i opis kodeksa arhivske serije Apostolske komore *Obligaciones et solutions*" (22-42). Pri odabiru kodeksa u obzir su uzeti samo oni koji sadrže podatke o Crkvi i kršćanstvu u Hrvata ili općenito o srednjovjekovnoj povijesti Hrvata.

Posljednji dio uvodne studije J. Barbarića naslovljen je "Arhivski fond »Camerale I^o« Državnog arhiva u Rimu" (42-53). U prvom dijelu autor objašnjava pojam "apostolska škrinja", "pismohrana", "Gospodnji kovčeg", "Rimska škrinja" u kojoj su se čuvali najvažniji kurijalni dokumenti, a koja se zbog važnosti dokumenata uvijek čuvala na tajnim mjestima. Ovu škrinju, napominje autor, smatra se "prvim papirnim arhivom", a škrinja je, ovisno o političkim i vojnim prilikama, bila čuvana na raznim mjestima. Jedan dio papinskog arhiva papa Klement V. ponio je u Lyon, a osobito važne dokumente dao je dopremiti u Avignon.

Slijedi detaljan opis premještanja arhiva i putovanja dokumenata iz jednog u drugo mjesto unutar grada Rima. Nestabilna situacija obzirom na pohranjenost dokumenata trajala je do osnivanja *Vatikanske biblioteke* za pontifikata Nikole V. sredinom XV. stoljeća. Temelj *Tajnog Vatikanskog arhiva* postavljen je za pontifikata Pavla V. početkom XVII. stoljeća. Sve neprilike koje su tijekom povijesti zadesile vatikansku arhivsku građu uvjetovale su da je "mного arhivskog gradiva nepovratno izgubljeno ili uništeno" (45), čime je Tajni Vatikanski arhiv ostao trajno okrnjen, dijeleći time sudbinu mnogih drugih arhiva.

Dio arhivskog gradiva iz serije *Obligaciones et solutions* čuva se u Državnom arhivu u Rimu u arhivskom fondu *Camerale I^o* (*Camerale Primo*). I ova je građa, smještena *extra muros*, razmotrena i priložena u ovoj knjizi. U fondu *Camerale I^o* arhivsko je gradivo gospodarskog i financijskog sadržaja, ali i gradivo vezano uz sudbenu i upravnu djelatnost Apostolske komore. Na koncu uvodne studije iznesen je, u "Sumarnom kazalu", popis fonda *Camerale I^o* kako ga je izradio G. Ramacciotti u djelu "Gli archivi della Reverenda Camera Apostolica" tiskanom u Rimu 1961. godine. Autor uvodne studije također napominje da je iz fonda *Camerale I^o* u knjizi evidentirana građa iz serije X "Quietantiarum communium et minutorum servitorum libri" (Namire zajedničkih i malih pristojbi), a koja se odnosi na razdoblje 1396.-1511. godine.

U temeljnom, izvornom dijelu knjige naslovljenom "Obligaciones et solutions" (55-529) slijedi prijepis dokumenata iz gore spomenutog arhivskog fonda Apostolske komore. Sadržano je 1013 dokumenta za razdoblje od 16. srpnja 1299. do 4. srpnja 1554. godine, dakle vremenski je obuhvaćen razvijeni i kasni srednji vijek. Dokumenti su istovjetnog sadržaja i odnose se na obećanja uplate i potvrde o uplati pristojbi biskupa i opata s područja srednjovjekovne Hrvatske. Uz svaki dokument nalaze se i kratka regesta na hrvatskom jeziku.

U zasebnom dijelu knjige izloženo je dodatnih 105 dokumenata iz arhivskog fonda *Camerale I^o* Državnog arhiva u Rimu (531-594). Dokumenti su istog karaktera, dakle sadrže obećanja i uplate pristojbi srednjovjekovnih hrvatskih biskupa i opata, a uz dokumente su također regesta na hrvatskom jeziku. Vremenski, dokumenti obuhvaćaju razdoblje od 17. svibnja 1399. do 31. listopada 1504. godine i time dopunjavaju temeljni fond izvora predstavljen u djelu "Obligaciones et solutions". Tako je u cijeloj knjizi objelodanjeno ukupno 1119 dokumenata.

Dugo vremensko razdoblje (1299.-1560.) i iznimno veliki broj dokumenata istog ili sličnog sadržaja, te njihova usmjerenost na prostor pojedinih hrvatskih biskupija i opatija otvara velike mogućnosti daljnjih istraživanja (na pr. kvantitativnih i statističkih) financijskog poslovanja Apostolske komore s obzirom na područje srednjovjekovne Hrvatske. S druge strane, dokumenti izloženi u ovoj knjizi osobito su zahvalni za istraživanje financijskog stanja poje-

dinih hrvatskih biskupija i opatija. Osobito je važno napomenuti da su dokumentima obuhvaćene biskupije i opatije, biskupi i opati od Istre do krajnjeg juga Dalmacije preko srednjovjekovne Hrvatske do srednjovjekovne Slavonije i pojedinih dijelova Bosne, dakle cijeli teritorijalni korpus srednjovjekovne Hrvatske.

Na kraju knjige nalaze se "Index Personarum" (597-632), "Index locorum" (633-658) te "Index rerum et institutionum" (659-704) koji se ističu svojom preglednošću i važnim dodatnim podatcima kao na pr. godinama opatske službe, godinama izbora biskupa i sl. Uz uvodnu studiju J. Barbarića dodan je opsežan znanstveni aparat s nizom važnih bibliografskih i arhivskih podataka, a radi lakšeg kretanja kroz tekst i upozorenja vezanih uz pojedine dokumente (na pr. kada nedostaju pojedine riječi ili dijelovi teksta) dodane su "Kratice i znakovi" i "Bibliografske kratice" (str. 8). Možemo zaključiti da ova knjiga, zapravo zbirka izvora, koja je proizašla kao rezultat višegodišnjeg zajedničkog znanstvenog napora grupe istraživača, predstavlja značajan doprinos hrvatskoj historiografiji. Ona postaje pretpostavka za istraživanje dosad slabo poznate tematike s područja srednjovjekovne hrvatske crkvene povijesti, te s područja povezanosti Crkve u Hrvata sa Svetom Stolicom tijekom gotovo tri stoljeća, a osobito obzirom na financijsko-upravni aspekt.

Zoran Ladić

Tomislav Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje. Školska knjiga, Zagreb 1997., 620 str.

UDK 94(497.5)"07/15"

Knjiga prof. dr. Tomislava Raukara - Hrvatsko srednjovjekovlje, prostor, ljudi, ideje - nastala je u okviru projekta *Povijest hrvatskog naroda - sinteze*, koji je od 1991. godine pri Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu vodio prof. dr. Nikša Staničić. Izdavač ove vizualno iznimno lijepe knjige je izdavačko poduzeće "Školska knjiga" iz Zagreba, a recenzenti rukopisa su prof. dr. Ivan Kampuš i akademik Franjo Šanjek.

Knjiga je podijeljena na šest poglavlja, a glavni kriterij podjele nije bio tradicionalni dinastičko-vladarski slijed, već su to bili ključni procesi srednjovjekovne povijesti odnosno, kako to autor naglašava, procesi raznorodnosti i spajanja kroz strukturalne slojeve hrvatskog srednjovjekovlja.

Prvo poglavlje: A. Uvod ima tri teme: Razlog za sintezu, Pristup hrvatskom srednjovjekovlju i Promijenjeni obzor. U njemu autor obrazlaže metodološku i konceptijsku osnovu djela i ističe važnost pisanja sinteze koja je ogledalo dosegnute povijesne spoznaje i metodološke zrelosti istraživačkog postupka jednoga naraštaja. Osvrćući se na baštinu naše starije medievalne historiografije Raukar zaključuje da je ona sasvim unaprijedila naše znanje o hrvatskom srednjovjekovlju ali da je, kao njen glavni nedostatak, zanemarila ključni pojam o prostornoj i društvenoj cjelovitosti hrvatske povijesti u srednjem vijeku. Upravo zato autor primjenjuje dva temeljna istraživačka načela: prostornu cjelovitost istraživanja (umjesto statične regionalne diobe hrvatskih zemalja i društava) i usporedivost razvojnih struktura, kako duhovnih tako i materijalnih. Služeći se dakle tim dvjema razinama spoznaje, autor hrvatsku srednjovjekovnu povijest periodizira na temelju društvenih promjena srednjovjekovlja u tri razdoblja: u rani, razvijeni i kasni srednji vijek. Početno razdoblje hrvatskog srednjovjekovlja, rani srednji vijek, poklapa se s vladanjem dinastije Trpimirovića i proteže se do kraja XI. stoljeća. Promjene u društvenom razvoju hrvatskog društva od druge polovine XI. stoljeća - nova zemljišna vlastelinstva na jadranskoj obali i u njenom neposrednom zaleđu, širenje mreže seoskih naselja, nagovještaj demografskog razvoja, izrazitiji ulazak Slavonije u povijest osnutkom Zagrebačke biskupije, počeci urbanizacije - jasan su pokazatelj preo-